

Kárpátalja

1919–2009

történelem,
politika, kultúra

Kárpátalja

1919–2009

történelem, politika, kultúra

Kárpátalja

1919–2009

történelem, politika, kultúra

Argumentum

MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete

Főszerkesztő:
FEDINEC Csilla, VEHES Mikola

Szerkesztőbizottság:
CSERNICKÓ ISTVÁN, OFICINSZKIJ ROMÁN, OSZTAPEC JURIJ, SZARKA LÁSZLÓ, TOKAR MARIAN

Lektorálta:
ABLONCZY BALÁZS, PhD (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest)
GYÁNI GÁBOR, az MTA doktora, az MTA levelező tagja
(MTA Történettudományi Intézet, Budapest)
KOROLY IVÁN, a történelemtudomány doktora (Kárpátaljai Állami Egyetem, Ungvár)
MARCSUK VASZIL, a történelemtudomány doktora
(Vaszil Sztefanik Kárpátmelléki Nemzeti Egyetem, Ivano-Frankivszk)
TÓTH MIHÁLY, a jogtudomány kandidátusa (Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia
Volodimir Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézete, Kijev)

A kézirat előkészítését és a kiadvány megjelentetését támogatta:
Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány (Ukrajna)
Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete (Magyarország)
Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága
(Magyarország)
MTA II., Filozófiai és Történettudományok Osztálya (Budapest)
Oktatási és Kulturális Minisztérium (Magyarország)
Szülőföld Alap (Magyarország)
Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete (Ukrajna)

© Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010
© Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete, Ungvár, 2010
© Szerzők, 2010

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

Olvasószerkesztő:
KÓTYUK ISTVÁN

Az egyes részeket ukránból fordította:
CSERNICKÓ ISTVÁN, FEDINEC CSILLA, GULÁCSY JENŐ, MOLNÁR JÓZSEF

ISBN 978-963-446-596-6

Felelős kiadó Láng József, az Argumentum Kiadó
és Tóth Ágnes, a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete igazgatója
Felelős szerkesztő: Bogdanov Edit
Borítóterv: Hodosi Mária
Tördelte: Nagy Erika és Láng András
Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

TARTALOM

AZ ISMERETLEN ISMERŐS KÁRPÁTALJA	15
--	----

I. fejezet

KÁRPÁTALJA (PODKARPATSKA RUSZ) A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGBAN 1919–1939

1. <i>A soknemzetiségű Magyar Királyság felbomlása</i>	19
1.1. Előzmények, történeti tendenciák (<i>Szarka László</i>)	19
1.2. A dualizmus kori Habsburg Monarchia strukturális válságai (<i>Szarka László</i>)	19
1.3. A háborús végjáték nagyhatalmi forgatókönyvei (<i>Szarka László</i>)	21
1.4. Területi konfliktusok és nemzeti önrendelkezés (<i>Szarka László</i>)	22
1.5. A történeti Magyar Királyság felbomlása és a keleti Svájc koncepciója (<i>Szarka László</i>)	23
1.6. Csehszlovák, román és jugoszláv katonai akciók (<i>Szarka László</i>)	25
1.7. Az új magyar állam határai és a trianoni békeszerződés (<i>Szarka László</i>)	26
1.8. A Magyar Tanácsköztársaság (<i>Szarka László</i>)	27
1.9. Magyarország meghívása a békekonferenciára (<i>Szarka László</i>)	27
1.10. A trianoni békeszerződés (<i>Szarka László</i>)	28
2. <i>Nemzetállamok az Osztrák–Magyar Monarchia romjain</i>	30
2.1. Békerendezés az első világháború végén (<i>Vidnyánszky István</i>)	30
2.2. A versailles-i békeszerződés (<i>Vidnyánszky István</i>)	32
2.3. Az állami önrendelkezés útján (<i>Vidnyánszky István</i>)	35
2.4. Önrendelkezési elvek és Kárpátalja állami hovatartozásának kérdése (1918–1919) (<i>Vidnyánszky István</i>)	39
2.5. Csehszlovák diplomáciai siker (<i>Vidnyánszky István</i>)	44
3. <i>Kárpátalja társadalmi-gazdasági fejlődése a Csehszlovák Köztársaságban</i>	48
3.1. A csehszlovák állam integráló politikája (<i>Tokar Marian, Fedinec Csilla</i>)	48
3.2. Közigazgatás (<i>Tokar Marian, Panov Alen</i>)	51
3.3. Gazdaságpolitika és társadalomfejlődés (<i>Tokar Marian</i>)	54
3.4. Bankok és hitelszövetkezetek (<i>Tokar Marian</i>)	58
3.5. Turizmus (<i>Sandor Fegyvir</i>)	60

4. <i>Politikai pártok és civil szféra</i>	63
4.1. Parlamenti demokrácia és többpártrendszer (<i>Tokar Marian</i>)	63
4.2. Korszakolás (<i>Tokar Marian</i>)	64
4.3. Politikai pártok programjai és tevékenysége (<i>Tokar Marian</i>)	67
4.4. Parlamenti választások (<i>Tokar Marian</i>)	68
4.5. Társadalmi egyesületek (<i>Tokar Marian</i>)	76
5. <i>Magyar nemzeti pártok és társadalmi egyesületek Kárpátalján</i>	79
5.1. Általános tendenciák (<i>Fedinec Csilla</i>)	79
5.2. Regionális pártok (<i>Fedinec Csilla</i>)	80
5.3. Országos pártok (<i>Fedinec Csilla</i>)	82
5.4. Magyar pártszövetség (1920–1936) (<i>Fedinec Csilla</i>)	85
5.5. Egyesült Magyar Párt (1936–1940) (<i>Fedinec Csilla</i>)	87
5.6. Magyar társadalmi egyesületek (<i>Fedinec Csilla</i>)	89
6. <i>Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz / Kárpáti Ukrajna) kérdése a nemzetközi politikában</i>	91
6.1. A müncheni egyezmény (<i>Vehes Mikola, Tokar Marian</i>)	91
6.2. Komáromi tárgyalások (<i>Vehes Mikola, Tokar Marian</i>)	93
6.3. Az első bécsi döntés (<i>Vehes Mikola, Tokar Marian</i>)	94
6.4. Az első kárpátaljai kormány tevékenysége (<i>Vehes Mikola, Tokar Marian</i>)	95
6.5. A második kárpátaljai kormány tevékenysége (<i>Vehes Mikola, Tokar Marian</i>)	98
6.6. Galícia és Kárpáti Ukrajna (<i>Vehes Mikola, Tokar Marian</i>)	100
6.7. Kárpáti Ukrajna politikai rendszere és választások a szojmba (<i>Vehes Mikola, Tokar Marian</i>)	102
6.8. Kárpáti Ukrajna függetlenségének kikiáltása (<i>Vehes Mikola, Tokar Marian</i>)	106
7. <i>A kulturális és művészeti élet intézményei</i>	107
7.1. Oktatás és iskolaügy (<i>Zadorozsnij Volodimir</i>)	108
7.2. Tudomány (<i>Zadorozsnij Volodimir</i>)	110
7.3. A vidék irodalmi élete (<i>Zadorozsnij Volodimir</i>)	111
7.4. Színházművészet (<i>Zadorozsnij Volodimir</i>)	113
7.5. Zene- és képzőművészet (<i>Zadorozsnij Volodimir</i>)	115
7.6. Városépítészet (<i>Zadorozsnij Volodimir</i>)	116
7.7. Kárpáti Ukrajna egyházi ügyei (<i>Vehes Mikola, Tokar Marian</i>)	117
8. <i>Magyar kultúra a két világháború közötti időszakban</i>	119
8.1. Kisebbségi magyar kultúra (<i>Fedinec Csilla</i>)	119
8.2. A magyar kisebbség és az államfordulat (<i>Fedinec Csilla</i>)	119
8.3. Iskola és egyház (<i>Fedinec Csilla</i>)	123
8.4. Irodalom, zene (<i>Fedinec Csilla</i>)	129
8.5. Képző- és iparművészet (<i>Fedinec Csilla</i>)	133

KRONOLÓGIA 1914–1939 (<i>Fedinec Csilla, Tokar Marian</i>)	136
IRODALOM	147

II. fejezet

KÁRPÁTALJA (KÁRPÁTALJAI KORMÁNYZÓSÁG) MAGYARORSZÁG FENNHATÓSÁGA ALATT 1939–1944

1. <i>A kárpátaljai autonómia kérdése – Teleki Pál kísérlete</i>	157
1.1. Érdekek hálójában (<i>Fedinec Csilla</i>)	157
1.2. Magyar Felvidék kontra ruszin Kárpátalja (<i>Fedinec Csilla</i>)	162
2. <i>A magyar kormány Kárpátalja-politikája</i>	164
2.1. Válság és válságkezelés (<i>Oficinszkij Román</i>)	164
2.2. A Kárpátaljai Kormányzóság (<i>Oficinszkij Román</i>)	170
2.3. A véleményező és indítványozó bizottság szerepe (<i>Oficinszkij Román</i>)	174
2.4. Magas rangú állami vezetők kárpátaljai látogatásai (<i>Oficinszkij Román</i>)	175
3. <i>Etnikai-kulturális összefüggések</i>	178
3.1. Ruszinok (ukránok) (<i>Oficinszkij Román</i>)	179
3.2. Német kérdés (<i>Oficinszkij Román</i>)	182
3.3. Egyéb kisebbségek (<i>Oficinszkij Román</i>)	183
4. <i>Holokausz Kárpátalján</i>	184
4.1. A „zsidótörvények” (1938–1942) (<i>Stark Tamás</i>)	184
4.2. Az 1941. évi deportálások (<i>Stark Tamás</i>)	186
4.3. Gettók és haláltáborok (1944) (<i>Stark Tamás</i>)	187
KRONOLÓGIA 1938–1944 (<i>Fedinec Csilla, Oficinszkij Román</i>)	194
IRODALOM	203

III. fejezet

SZOVJET KÁRPÁTALJA (KÁRPÁTONTÚLI TERÜLET) 1944–1991

1. <i>Kárpátalja kérdése a második világháború végén, 1944–1945</i>	209
1.1. A 4. Ukrán Front és az ellenfelek (<i>Oficinszkij Román</i>)	209
1.2. Achilles-sarok: az 1. magyar hadsereg (<i>Oficinszkij Román</i>)	212
1.3. A Keleti-Kárpátok hadművelet (<i>Oficinszkij Román</i>)	213
2. <i>A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történelmében</i>	216
2.1. A korszak általános jellemzése (<i>Oficinszkij Román</i>)	216
2.2. Közigazgatási változások (<i>Oficinszkij Román</i>)	217

2.3. Látszatválasztások (<i>Oficinszkij Román</i>)	218
2.4. Nomenklátúra (<i>Oficinszkij Román</i>)	219
2.5. Az első számú vezetők (<i>Oficinszkij Román</i>)	221
2.6. Alternatíva. Ellenzéki mozgalom (<i>Oficinszkij Román</i>)	225
2.7. Ideológiai kampányok (<i>Oficinszkij Román</i>)	230
3. Kárpátontúli Ukrajna, 1944–1946	233
3.1. Preventív szovjetizálás (<i>Oficinszkij Román</i>)	233
3.2. A csehszlovák kormány megbízotti hivatal (<i>Oficinszkij Román</i>)	235
3.3. Kárpátontúli Ukrajna népi bizottságainak első kongresszusa (<i>Oficinszkij Román</i>)	236
3.4. Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa (<i>Oficinszkij Román</i>)	237
3.5. Ukránok a szomszédos államokban (<i>Oficinszkij Román</i>)	241
3.6. A szovjet–csehszlovák tárgyalások és egyezmény Kárpátalja sorsáról (<i>Oficinszkij Román</i>)	242
3.7. Terület- és lakosságcsere (<i>Oficinszkij Román</i>)	244
4. Társadalom- és nemzeti-nemzetiségi politika	245
4.1. Etnikai tisztogatások (<i>Oficinszkij Román</i>)	246
4.2. „Budapest felé fordultak védelemért...” (<i>Stark Tamás</i>)	247
4.3. Munkaerő-toborzás a Donbászra (<i>Oficinszkij Román</i>)	251
4.4. Telepítéspolitika (<i>Oficinszkij Román</i>)	252
4.5. Oroszosítás (<i>Oficinszkij Román</i>)	254
4.6. Népeségmozgás és identitás (<i>Oficinszkij Román</i>)	257
5. Iparosítás és urbanizáció	260
5.1. Gazdasági fejlődés (<i>Oficinszkij Román</i>)	261
5.2. Mit hozott az iparosodás? (<i>Oficinszkij Román</i>)	263
5.3. A Talabor-Nagyág (Tereblja-Rika) Vízermű (<i>Oficinszkij Román</i>)	267
5.4. A városok gyarapodása (<i>Oficinszkij Román</i>)	269
5.5. Ungvár és Munkács mint ipari központok (<i>Oficinszkij Román</i>)	271
6. Mezőgazdaság	274
6.1. Kárpátontúli Ukrajna agrárpolitikája (<i>Oficinszkij Román</i>)	275
6.2. Kollektivizálás (<i>Oficinszkij Román</i>)	277
6.3. Újítások és újítók (<i>Oficinszkij Román</i>)	280
6.4. Gazdaságföldrajzi régiók és vezető mezőgazdasági ágazatok (<i>Oficinszkij Román</i>)	284
7. Állam és egyház	287
7.1. Szekularizáció szovjet módra (<i>Oficinszkij Román</i>)	288
7.2. Egyházellenes intézkedések (<i>Oficinszkij Román</i>)	289
7.3. Romzsa püspök meggyilkolása (<i>Oficinszkij Román</i>)	291
7.4. A görög katolikus püspökség felszámolása (<i>Oficinszkij Román</i>)	293
7.5. Megtűrt pravoszlávok és üldözött reformátusok (<i>Oficinszkij Román</i>)	296

8. Oktatás és tudomány	299
8.1. Óvoda és iskola (<i>Oficinszkij Román</i>)	300
8.2. Magyar oktatásügy és internacionalizmus (<i>Fedinec Csilla</i>)	303
8.3. Szakképzés (<i>Oficinszkij Román</i>)	313
8.4. Ungvári Állami Egyetem (<i>Oficinszkij Román</i>)	315
8.5. Tudományos potenciál (<i>Oficinszkij Román</i>)	318
9. Kultúra, közművelődés	320
9.1. „Ezüstös kor” a kárpátaljai irodalomban (<i>Oficinszkij Román</i>)	321
9.2. A kárpátaljai festőiskola (<i>Oficinszkij Román</i>)	325
9.3. A zeneirodalom és a színház remekei (<i>Oficinszkij Román</i>)	329
9.4. Tömegkultúra (<i>Oficinszkij Román</i>)	331
9.5. Sportélet (<i>Oficinszkij Román</i>)	333
10. Magyar irodalom a szovjet korszakban: hagyomány és újratereztetés	334
10.1. Általános tendenciák (<i>Penckófer János</i>)	334
10.2. Kovács Vilmos tevékenysége, hatása az 1950–60-as években (<i>Penckófer János</i>)	337
10.3. Önazonosság-teremtő szándék az 1970-es években (<i>Penckófer János</i>)	338
10.4. Irodalmi, kulturális élet az 1980-as években (<i>Penckófer János</i>)	340
11. Az első nem kommunista társadalmi egyesületek 1989–1991-ben	342
11.1. A civil társadalom kezdetei (<i>Oficinszkij Román</i>)	343
11.2. Ukrajnai Népi Mozgalom (RUH) (<i>Oficinszkij Román</i>)	347
11.3. Ellenzéki tömegmozgalmak és ellenzéki képviselők (<i>Oficinszkij Román</i>)	348
11.4. A megyei tanács blokádja 1991 szeptemberében–októberében (<i>Oficinszkij Román</i>)	349
KRONOLÓGIA 1944–1991 (<i>Oficinszkij Román, Fedinec Csilla</i>)	352
IRODALOM	367

IV. fejezet

KÁRPÁTALJA (KÁRPÁTONTÚLI TERÜLET) A MAI UKRAJNÁBAN
1991–2009

1. Politikai folyamatok Kárpátalján (1991–2009)	377
1.1. Függetlenség, referendum, autonómia (<i>Osztapec Jurij</i>)	377
1.2. Első szakasz: 1991–1996 (<i>Osztapec Jurij</i>)	378
1.3. Második szakasz: 1997–2002 (<i>Osztapec Jurij</i>)	382
1.4. Harmadik szakasz: 2002–2004 (<i>Osztapec Jurij</i>)	386
1.5. Negyedik szakasz: 2005–2009 (<i>Osztapec Jurij</i>)	390
2. Társadalmi-gazdasági helyzet	393
2.1. Geopolitikai és gazdasági környezet (<i>Lengyel Mihajlo, Zsulkanics Nelja</i>)	393

2.2. Ipar (<i>Lengyel Mihajlo, Zsulkanics Nelja</i>)	395
2.3. Mezőgazdaság (<i>Lengyel Mihajlo, Zsulkanics Nelja</i>)	396
2.4. Energiaellátás, közlekedés, posta és távközlés (<i>Lengyel Mihajlo, Zsulkanics Nelja</i>)	397
2.5. Kereskedelem és külgazdasági kapcsolatok (<i>Lengyel Mihajlo, Zsulkanics Nelja</i>)	398
2.6. Beruházások és építőipar (<i>Lengyel Mihajlo, Zsulkanics Nelja</i>)	398
2.7. Vállalkozásfejlesztés (<i>Lengyel Mihajlo, Zsulkanics Nelja</i>)	399
2.8. Szociális ellátás, egészségvédelem (<i>Lengyel Mihajlo, Zsulkanics Nelja</i>)	400
2.9. Környezetvédelem (<i>Lengyel Mihajlo, Zsulkanics Nelja</i>)	401
2.10. Turizmus (<i>Sandor Fegyir</i>)	401
3. <i>Ukrajna és Magyarország hivatalos kapcsolatainak kialakulása</i>	404
3.1. A kölcsönös megértés útján (<i>Szkiba Ivanna</i>)	404
3.2. Határ menti együttműködés (<i>Szkiba Ivanna</i>)	407
3.3. A vereckei emlékjel (<i>Szkiba Ivanna</i>)	409
4. <i>Magyarország és a határon túli magyarok: Kárpátalja példája</i>	410
4.1. Alkotmányos felelősségvállalás (<i>Milován Orsolya</i>)	410
4.2. Ukrán–magyar vegyes bizottság (<i>Milován Orsolya</i>)	413
4.3. Magyar Állandó Értekezlet (<i>Milován Orsolya</i>)	414
4.4. A státustörvény (<i>Milován Orsolya</i>)	414
4.5. A kettős állampolgárságról szóló népszavazás (<i>Milován Orsolya</i>)	416
4.6. Magyar–magyar Kormányzati Konzultáció (<i>Milován Orsolya</i>)	417
4.7. Regionális Egyeztető Fórum (<i>Milován Orsolya</i>)	417
4.8. Kárpát-medencei Képviselek Fóruma (<i>Milován Orsolya</i>)	418
4.9. „Határon túli magyarság a XXI. században” (<i>Milován Orsolya</i>)	418
4.10. Támogatási rendszer és kapcsolattartás az anyaországgal (<i>Milován Orsolya</i>)	419
5. <i>Demográfia, Kárpátalja népességének etnikai arculata; népesedéspolitika, vándormozgalom, munkaerő migráció</i>	422
5.1. Demográfiai helyzet (<i>Molnár József, Molnár D. István</i>)	422
5.2. Demográfiai politika (<i>Molnár József, Molnár D. István</i>)	425
5.3. A lakosság nemzeti összetétele (<i>Molnár József, Molnár D. István</i>)	427
5.4. A főbb nemzetiségek területi elhelyezkedése (<i>Molnár József, Molnár D. István</i>)	431
5.5. A kárpátaljai népesség anyanyelve (<i>Molnár József, Molnár D. István</i>)	435
5.6. Migráció (<i>Molnár József, Molnár D. István</i>)	438
5.7. Munkaerő (<i>Molnár József, Molnár D. István</i>)	440
6. <i>Etnikai folyamatok Kárpátalján</i>	441
6.1. Kölcsönös egyetértés (<i>Zan Mihajlo</i>)	441
6.2. Nemzeti történelmi emlékezet (<i>Zan Mihajlo</i>)	442
6.3. A nemzetiségi tömegmédiák (<i>Zan Mihajlo</i>)	443
6.4. A Kárpátaljai Nemzeti Kisebbségek Kulturális Központja (<i>Zan Mihajlo</i>)	443

6.5. Nemzeti-kulturális egyesületek (<i>Zan Mihajlo</i>)	444
6.6. A ruszin szeparatizmus (<i>Zan Mihajlo</i>)	446
6.7. A magyar autonomizmus (<i>Zan Mihajlo</i>)	447
7. Kárpátalja politikai szervezetei	447
7.1. Az ukrainai pártrendszer jellemzése (<i>Osztapec Jurij</i>)	449
7.2. Kárpátalja pártstruktúrája (1991–2009) (<i>Osztapec Jurij</i>)	450
7.3. Első szakasz: 1985–1990 (<i>Osztapec Jurij</i>)	453
7.4. Második szakasz: 1990–1995 (<i>Osztapec Jurij</i>)	454
7.5. Harmadik szakasz: 1997–2002 (<i>Osztapec Jurij</i>)	455
7.6. Negyedik szakasz: 2002–2004 (<i>Osztapec Jurij</i>)	456
7.7. Ötödik szakasz: 2005–2009 (<i>Osztapec Jurij</i>)	457
8. Ukrajnai magyar szervezetek	464
8.1. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (<i>Milován Orsolya</i>)	465
8.2. Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (<i>Milován Orsolya</i>)	468
8.3. Az UMDSZ egyes tagszervezetei (<i>Milován Orsolya</i>)	470
8.4. Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (<i>Milován Orsolya</i>)	470
8.5. Önkormányzati társulások (<i>Milován Orsolya</i>)	471
8.6. Szakmai érdekvédelmi szervezetek (<i>Milován Orsolya</i>)	471
9. Kárpátalja oktatásügye: általános helyzetkép	472
9.1. Az ukrán oktatási rendszer (<i>Rozlucka Halina</i>)	472
9.2. Az iskoláskor előtti nevelés (<i>Rozlucka Halina</i>)	474
9.3. Az általános középiskola (<i>Rozlucka Halina</i>)	475
9.4. A technikumi oktatás (<i>Rozlucka Halina</i>)	477
9.5. A felsőfokú oktatás (<i>Rozlucka Halina</i>)	477
10. A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás rendszere és néhány aktuális kihívása 2009-ben	480
10.1. Kisebbségi oktatás (<i>Papp Z. Attila</i>)	480
10.2. Demográfiai adottságok mint oktatási kihívások (<i>Papp Z. Attila</i>)	481
10.3. Jogi helyzet (<i>Papp Z. Attila</i>)	484
10.4. Óvodai nevelés és oktatás a szórványban (<i>Papp Z. Attila</i>)	486
10.5. Alap- és középfokú oktatás (<i>Papp Z. Attila</i>)	487
10.6. Felsőoktatás (<i>Papp Z. Attila</i>)	494
11. Felekezetek és egyházak Kárpátalján	499
11.1. Pravoszláv egyház (<i>Kicsera Viktor</i>)	499
11.2. Görög katolikus egyház (<i>Kicsera Viktor</i>)	500
11.3. Római katolikus egyház (<i>Kicsera Viktor</i>)	503
11.4. Református egyház (<i>Kicsera Viktor</i>)	504
11.5. Egyéb felekezetek (<i>Sandor Fegyvir</i>)	505
11.6. Új vallási mozgalmak (<i>Sandor Fegyvir</i>)	506

<i>12. Kultúra, művészet, média</i>	507
12.1. Kultúrpolitika (<i>Oficinszkij Román</i>)	507
12.2. Művelődési intézmények (<i>Oficinszkij Román</i>)	509
12.3. Hivatásos és népművészet (<i>Oficinszkij Román</i>)	511
12.4. Média (<i>Oficinszkij Román</i>)	515
12.5. Irodalom (<i>Ferenc Nagyija</i>)	517
<i>13. Értékfelmutatás, egység és elkülönülés a magyar kultúrában</i>	523
13.1. Új utakon (<i>Penckófer János</i>)	523
13.2. Kultúra- és irodalomszemléleti egység az 1990-es években (<i>Penckófer János</i>)	525
13.3. Kultúra-, közönség- és irodalomszemléleti különbség a 2000-es években (<i>Penckófer János</i>)	530
KRONOLÓGIA 1990–2009 (<i>Osztapec Jurij, Fedinec Csilla</i>)	534
IRODALOM	545

V. fejezet

NYELV ÉS NYELVPOLITIKA A HOSSZÚ 20. SZÁZADBAN

<i>1. A nyelvpolitika fogalma</i>	553
1.1. Mi a nyelvpolitika? (<i>Cserniczkó István, Melnyik Szvitlana</i>)	553
1.2. A nyelvpolitika korszakai a mai Kárpátalja területén a 20. században (<i>Cserniczkó István</i>)	554
1.3. A nyelvek státusa a különböző korszakokban (<i>Cserniczkó István</i>)	555
<i>2. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén 1918-ig</i>	563
2.1. Etnopolitikai folyamatok és az államnyelv kérdése (<i>Fedinec Csilla, Gönczi Andrea</i>)	563
2.2. Oktatáspolitikai a millennium jegyében (<i>Fedinec Csilla, Gönczi Andrea</i>)	564
2.3. Magyarosító állami törekvések (<i>Fedinec Csilla, Gönczi Andrea</i>)	567
<i>3. Csehszlovákia nyelvpolitikai törekvései (1918–1939)</i>	572
3.1. Nemzetközi-jogi helyzet (<i>Cserniczkó István, Fedinec Csilla</i>)	572
3.2. Kisebbségvédelem, nyelvi jogok és állampolgárság (<i>Cserniczkó István, Fedinec Csilla</i>)	573
3.3. Nyelvi irányzatok (<i>Cserniczkó István, Fedinec Csilla</i>)	579
<i>4. Nyelvpolitika a területi revízió idején (1938–1944)</i>	584
4.1. A Kárpátaljai Kormányzóság lakosságának etnikai összetétele (<i>Cserniczkó István</i>)	584
4.2. Hivatalos kétnyelvűség (<i>Cserniczkó István</i>)	586
4.3. A ruszin nyelv és nyelvtan kérdése (<i>Cserniczkó István</i>)	589

5. <i>A Szovjetunió nyelvpolitikája (1945–1991)</i>	593
5.1. Nyelvpolitika Szovjet-Ukrajnában (<i>Csernicskó István, Melnyik Szvitlana</i>)	593
5.2. A szovjet nyelvpolitika kárpátaljai vonatkozásai (<i>Csernicskó István, Melnyik Szvitlana</i>)	596
6. <i>A független Ukrajna nyelvpolitikai törekvései</i>	606
6.1. Nyelvi helyzet Ukrajnában (<i>Csernicskó István, Melnyik Szvitlana</i>)	606
6.2. Nyelvpolitikai aspektusok (<i>Csernicskó István, Melnyik Szvitlana</i>)	609
6.3. A kárpátaljai nyelvi helyzet sajátosságai és nyelvpolitikai vonatkozásai (<i>Csernicskó István, Melnyik Szvitlana</i>)	615
KRONOLÓGIA 1919–2008 (<i>Csernicskó István, Fedinec Csilla</i>)	628
IRODALOM	633
A KÖTET SZERZŐI	639

- *hivatalos nyelv* (olyan nyelv, melynek a hivatalos életben való használatát törvények engedélyezik vagy írják elő; az államnyelv szükségszerűen rendelkezik a hivatalos nyelv státusával, de nem minden hivatalos nyelv államnyelv);
- *kisebbségi nyelv* (egy adott állam olyan polgárainak nyelve, akik az ország összlakosságához mérten demográfiailag és/vagy politikailag, szociológiailag kisebbséget alkotnak; elvileg egy kisebbségi nyelv is lehet államnyelv vagy hivatalos nyelv);
- az is előfordul, hogy bizonyos nyelveket (vagy nyelvváltozatokat) nyelvpolitikai okokból *el sem ismernek önálló nyelvként*, hanem csupán valamely más nyelv nyelvjárásnak tekintik őket.

Az *államnyelv*, a *hivatalos nyelv* és a *kisebbségi nyelv* fogalmainak a nemzetközi jogban nincs általánosan elfogadott meghatározása. Közép-Kelet-Európában azonban rendszerint az állam többségi nemzetének nyelvét tekintik államnyelvnek, ami egyben az adott országban a hivatalos nyelv funkcióit is betölti.

A nyelvpolitika egyik legfőbb céljaként gyakran a nyelvi konfliktusok elkerülését vagy kezelését szokták tekinteni. A nyelvpolitika által kezelt konfliktusok azonban szinte soha sem nyelvi vagy nyelvészeti eredetűek: ezek hátterében a nyelvet/nyelveket beszélő csoportok közötti társadalmi, politikai és/vagy gazdasági konfrontáció áll.

1.2. A nyelvpolitika korszakai a mai Kárpátalja területén a 20. században

A mai Kárpátalja területére vonatkozó nyelvpolitikai áttekintés történelmi korszakhatárait nem könnyű a jelen kötet periodizációjához igazítani. Bár könyvünk a régió 20. századi történetére koncentrál, fejezetünk elején kénytelenek vagyunk visszakanyarodni a 19. század eseményeihez is, hiszen az 1867-es osztrák–magyar kiegyezéstől az első világháború végéig az Osztrák–Magyar Monarchia részét képező Magyar Királyság kötelekébe tartozó régióban a 20. század elejének nyelvi, nyelvpolitikai irányát meghatározó törvények nagy részét még az 1800-as években fogadták el.

A mai Kárpátalja nyelvi, nyelvpolitikai helyzetét bemutató fejezet megírása során azzal is szembe kellett néznünk, hogy a régió a 20. század során több államhoz is tartozott (volt időszak, amikor a mai Kárpátalja egyes részei egyik, míg más területei másik ország fennhatósága alatt álltak), s mindegyikük saját és sajátos nyelvpolitikát folytatott. Ám reményeink szerint kötetünknek ez a fejezete is rávilágít arra, milyen fordulatot ennek a kis régióknak a története, s be tudjuk mutatni, hogy az itt élő népek és az általuk beszélt nyelvek milyen, gyakran egymással gyökeresen ellentétes nyelvpolitikai törekvések közepette formálódtak.

Valamennyi alfejezet megírása során arra törekedtünk, hogy önmagában is olvasható legyen egy-egy rész. Éppen ezért – bár a kötet előző fejezetei alaposan tárgyalják a régió politikai eseményeit, az államhatalmi változásokat, a vidék lakosságának nemzetiségi, nyelvi összetételét, oktatási helyzetét stb. – ahol feltétlenül szükségesnek ítéltük, röviden utalunk a nyelvpolitikát befolyásoló, azt meghatározó politikai, történelmi vonatkozásokra, azok hátterére. A nyelv ugyanis társadalmi jelenség: soha nem szakítható ki abból a társadalmi kontextusból, melyben beszélői használják.

Ebben a fejezetben tudatosan törekedtünk arra, hogy a régióban élő egyes nemzeti-ségek, illetve az általuk beszélt nyelvek megnevezését az adott korszakban használatos módon említsük. Így például – annak ellenére, hogy a mai hivatalos ukrainai állami nem-

zetiség- és nyelvpolitika nem ismeri el a ruszin nép és nyelv létezését – az 1945 előtti időszak vonatkozásában használjuk a *ruszin/rutén* és *magyarorosz* terminust. S természetesen a szovjet korszaktól fogva az *ukrán* népről és nyelvről beszélünk.

1.3. A nyelvek státusa a különböző korszakokban

A mai Kárpátalja területén a 20. század folyamán több állam osztozott, melyek mindegyikének saját nyelvpolitikája volt. A régióban a különböző politikai korszakokban más-más volt az államnyelv. Az első világháborút lezáró békedöntésekig (az Osztrák-Magyar Monarchiában) a magyar, 1918 és 1938 között (Csehszlovákiában) a „csehszlovák”, illetve a gyakorlatban meg nem valósult ruszin autonómia (Podkarpatszka Rusz) területén elvileg a ruszin, Avgusztin Volosin Kárpát-Ukrajnájában (1939) az ukrán, rövid ideig (1938–1939–1945-ig) ismét a magyar, illetőleg a létre nem jött autonóm területen a ruszin volt az a nyelv, melyet államnyelvként/hivatalos nyelvként használtak a mai Kárpátalja területén. A Szovjetunióknak nem volt ugyan hivatalos államnyelve, ám 1945-től Ukrajna függetlenné válásáig (illetve a nyelvtörvény 1989-es elfogadásáig) gyakorlatilag az orosz töltötte be ezt a funkciót (az ukrán egyfajta második hivatalos nyelvként funkcionált az orosz mellett). Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajnának pedig az ukrán az államnyelve.

A közismert anekdota szerint az egyszeri kárpátaljai bácsi úgy fordult meg élete során több államban is, hogy ki sem mozdult szülőfalujából. Ezek az államfordulatok mindig együtt jártak az államnyelv megváltozásával is. Vagyis a Kárpátalján élő emberek legnagyobb része legalább egy államváltást, s ezzel együtt legalább egy nyelvi fordulatot személyesen is megélt. „1918 előtt a Kárpát-medencében minden magyar gyakorlatilag minden helyzetben használhatta anyanyelvét. Voltak ugyan szép számmal, akik vegyes lakosságú vidékeken az ott élő másik nép nyelvét is ismerték, és használták is az azokkal való érintkezésben, de az a kétnyelvűség nem olyan volt, mint a későbbi. Akkor ugyanis nemcsak ők tudtak a másik nép nyelvén, hanem azok is tudtak magyarul. A magyarok tehát még az olyan helyzetben is sokkal gyakrabban használták anyanyelvüket, mikor helybeli más nyelvűekkel kellett szót érteniük, az ilyen helyzeteken kívül pedig bármilyen területen a világ legtermészetesebb dolgai közé tartozott, hogy magyarul beszéltek. [...] 1918–1920 után ez a helyzet teljesen megváltozott” – írja Szilágyi N. Sándor, s még ha nem is tudott minden nemzetiségi magyarul az adott korszakban, a fenti beszámoló alapján véve jól jellemzi az időszak nyelvi helyzetét.

A különböző korszakokban más-más nyelvet kellett elsajátítaniuk mindazoknak, akiknek az épp aktuális államnyelv nem az anyanyelve volt. Ennek megfelelően az aktuális állami nyelvpolitika függvénye az is, hogy milyen nyelveket oktatnak kötelezően az iskolában mint államnyelvet, azaz hogy milyen nyelv elsajátítását várja el az adott állam saját polgáraitól. A nyelvpolitika következménye, hogy Kárpátalja legidősebb ukrán lakosai iskolás éveikben valamilyen szinten mind megtanultak magyarul, aztán hogy néhány generáció pedig belekóstolhatott a „csehszlovák” (valójában a cseh) nyelv tanulásába. A mai felnőttek legnagyobb részének oroszul kellett megtanulnia az iskolában. Ma az ukránt oktatják kötelezően valamennyi kárpátaljai iskolában.

A nyelvpolitikai változások az idegen nyelvek oktatására is befolyással vannak. A 20. század első felében a régióban a legfontosabb idegen nyelv a latin és a német volt. Nem

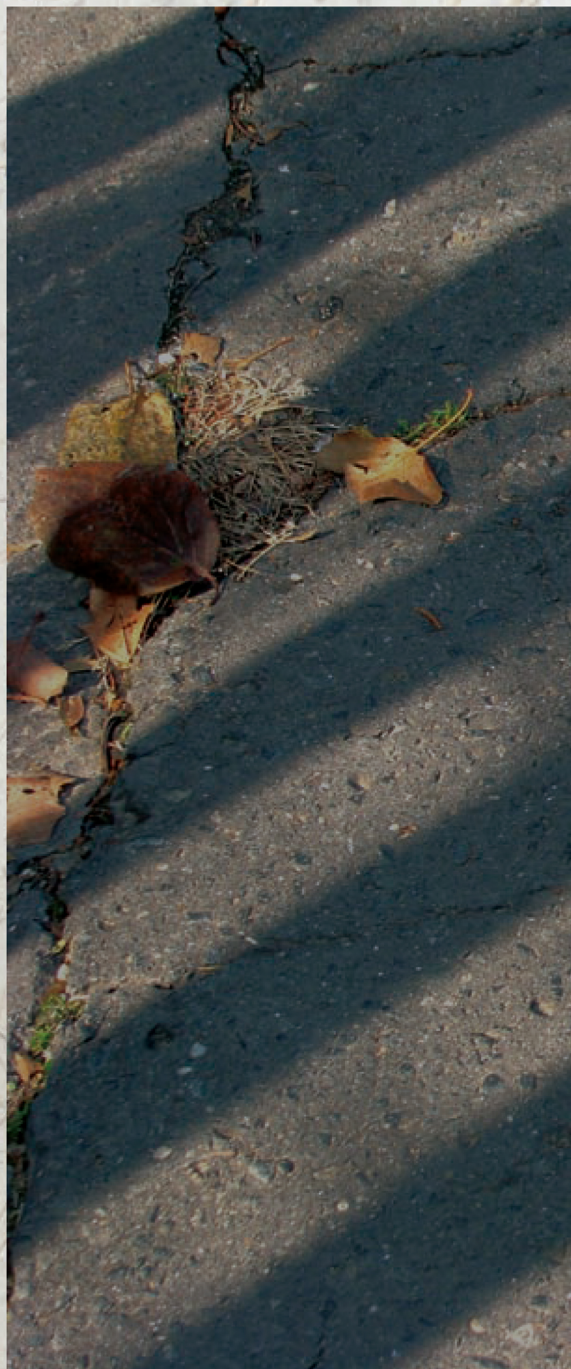
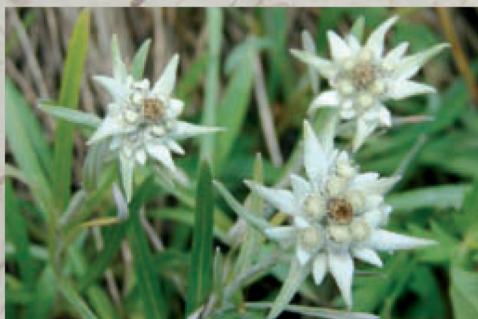
A KÖTET SZERZŐI

- CSERNICSKÓ István, PhD (nyelvtudomány), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorhelyettese, a Hodinka Antal Intézet igazgatója (Beregszász, Ukrajna)
- FEDINEC Csilla, PhD (neveléstudomány), a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének tudományos munkatársa (Budapest, Magyarország)
- FERENC Nagyija, a filológiai tudományok kandidátusa, az Ungvári Nemzeti Egyetem Filológiai Kara Ukrán Irodalom Tanszékének docense (Ungvár, Ukrajna)
- GÖNCZI Andrea, PhD (történelemtudomány), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelemtudományi Tanszékének docense (Beregszász, Ukrajna)
- KICSERA Viktor, PhD (történelemtudomány), az Ungvári Nemzeti Egyetem Történelem Kara Ukrajna Történelme Tanszékének docense (Ungvár, Ukrajna)
- LENGYEL Mihajlo, a közgazdaságtudomány doktora, professzor, az Ungvári Nemzeti Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Kara Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Tanszékének vezetője (Ungvár, Ukrajna)
- MELNYIK Szvitlana, a filológiai tudományok kandidátusa (nyelvtudomány), a Kijevi Tarasz Sevszenko Nemzeti Egyetem Filológiai Intézetének oktatója (Kijev, Ukrajna)
- MILOVÁN Orsolya, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Politikatudományi Doktori Iskolájának hallgatója, a Nézőpont Intézet elemzője (Budapest, Magyarország)
- MOLNÁR D. István, a Debreceni Egyetem Földtudományok Doktori Iskolájának hallgatója (Debrecen, Magyarország), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi Tanszékének tanára, a Hodinka Antal Intézet fiatal kutatója (Beregszász, Ukrajna)
- MOLNÁR József, PhD (földtudományok), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi Tanszékének megbízott docense (Beregszász, Ukrajna)
- OFICINSZKIJ Román, a történelemtudomány doktora, az Ungvári Nemzeti Egyetem Történelem Kara Ukrajna Történelme Tanszékének professzora (Ungvár, Ukrajna)
- OSZTAPEC Jurij, a politikatudomány kandidátusa, az Ungvári Nemzeti Egyetem Politológia Tanszékének docense, a Társadalomtudományi Kar dékánja, a Politikai Regionalizmus Kutatóintézet tudományos főmunkatársa (Ungvár, Ukrajna)
- PANOV Alen, PhD (történelemtudomány), Ukrajna Nyíregyházi Főkonzulátusának konzulja (Nyíregyháza, Magyarország)
- PAPP Z. Attila, PhD (szociológia), a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének tudományos munkatársa (Budapest, Magyarország)
- PENCKÓFER János, PhD (irodalomtudomány), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszékének tanára (Beregszász, Ukrajna)

- ROZLUCKA Halina, a pedagógiai tudományok kandidátusa, az Ungvári Nemzeti Egyetem Társadalomtudományi Kara Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense (Ungvár, Ukrajna)
- SANDOR Fegyir, a szociológiai tudományok kandidátusa, docens, az Ungvári Nemzeti Egyetem Földrajz Kara Turizmus Tanszékének vezetője (Ungvár, Ukrajna)
- STARK Tamás, a történelemtudomány kandidátusa, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa (Budapest, Magyarország)
- SZARKA László, a történelemtudomány kandidátusa, a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének tudományos tanácsadója (Budapest, Magyarország), a Selye János Egyetem Tanárképző Karának dékánja (Komárom, Szlovákia)
- SZKIBA Ivanna, a történelemtudomány doktora, az Ungvári Nemzeti Egyetem Történelem Kara Ukrajna Történelme Tanszékének docense (Ungvár, Ukrajna)
- TOKAR Marian, PhD (történelemtudomány), az Ungvári Nemzeti Egyetem Társadalomtudományi Kara Politológia Tanszékének docense, a Politikai Regionalizmus Kutatóintézet tudományos főmunkatársa (Ungvár, Ukrajna)
- VEHES Mikola, a történelemtudomány doktora, professzor, az Ungvári Nemzeti Egyetem rektora, a Társadalomtudományi Kar Politológia Tanszékének vezetője, a Politikai Regionalizmus Kutatóintézet igazgatója (Ungvár, Ukrajna)
- VIDNYÁNSZKY István, a történelemtudomány doktora, professzor, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Ukrajna Történelme Intézete világtörténelem és nemzetközi kapcsolatok osztályának vezetője, Ukrajna érdemes tudományos dolgozója (Kijev, Ukrajna)
- ZADOROZSNIJ Volodimir, a történelemtudomány doktora, az Ungvári Nemzeti Egyetem Történelem Kara Ukrajna Történelme Tanszékének professzora (Ungvár, Ukrajna)
- ZAN Mihajlo, PhD (történelemtudomány), az Ungvári Nemzeti Egyetem Társadalomtudományi Kara Politológia Tanszékének docense, a Politikai Regionalizmus Kutatóintézet tudományos főmunkatársa (Ungvár, Ukrajna)
- ZSULKÁNICS Nelja, a történelemtudomány doktora, az Ungvári Nemzeti Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Kara Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Tanszékének docense (Ungvár, Ukrajna)

Budapest, Prága, Pozsony felől – Kárpátalja; Moszkva, Kijev, Lemberg felől – Kárpátontúl. A könyv, amelyet kezében tart az olvasó, magyar és ukrán szakemberek együttes munkájával készült kollektív monográfia, amely egyszerre jelenik meg magyar nyelven Magyarországon és ukránul Ukrajnában, hogy ugyanaz az ismeretanyag hozzáférhetővé váljon mind a magyar, mind pedig az ukrán olvasó számára. Bízunk benne, hogy a továbblépésnek ez egy új, a nemzeti perspektívákon túlmutató, a régió valódi historikumára koncentrált alternatíváját kínálja. Hogy mennyire produktív és követésre méltó ez a fajta megközelítés, arról majd az utánunk következő nemzedékek Kárpátaljával foglalkozó történései döntenek. És persze a két ország és Kárpátalja elfogulatlan történelemképet igénylő olvasói, akik visszaigazolhatják és megerősíthetik szándékaink jogosultságát.

ISBN 978 963 446 596-6

9 789634 465966

Ára: 4500 Ft